

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONINING PEDAGOGIK- PSIXOLOGIK JIHATLARI

Bayjanova S.I.

UrDPI Pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

Tayanch so'zlar: inklyuziv ta'lim, pedagogik-psixologik jihatlar, extiyoj, insonparvarlik, maxsus, tuzatish, integratsiyalashgan ta'lim, adekvat, ijodiy fikr.

Ключевые слова: инклюзивное образование, педагогико-психологические жихаты, экскреция, гуманизм, спец, коррекция, интегрированное образование, адекватная, творческая мысль.

Key words: inclusive education, pedagogical-psychological aspects, need, humanitarianism, special, correction, integrated education, adequate, creative thought.

Bugungi kunda ijtimoiylashuv jarayonlarini, fan-texnika taraqqiyoti, innovatsion jamiyatga bo'lgan ehtiyoj, yoshlar uchun ko'plab imkoniyatlar yaratmoqda. Yoshlarga hozirgi hayot ijodiy fikrlashni o'rganish, innovatsion tafakkurni shakllantirish, intellektual salohiyatni oshirish bilan birga milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiq bo'lishdek mas'uliyatli talablarni qo'yimoqda.

Umumiy o'rta ta'lim muassasalari o'quvchilarining yoshi va psixofiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ularning ongiga umuminsoniy qadriyatlar va yuksak ma'naviyatni yanada chuqur singdirish, ularni vatanparvarlik va insonparvarlik ruhida tarbiyalash, umumiy o'rta ta'lim muassasalaridagi ma'naviy-tarbiyaviy ishlarni yangicha asosda tashkil etish maqsadida "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2020-yil 6-iyundagi 422-son qarori" qabul qilindi.

Ta'lim shaxs rivojlanishining ikkita eng muhim jarayonni bajarishda asosiy ahamiyat kasb etadi, jumladan uning ma'naviy, axloqiy, badiiy, madaniy rivojlanishi va ijtimoiylashuvi, shuningdek, iqtisodiy holatini ijtimoiy ishlab chiqarish uchun malakali mehnat resurslarini ko'paytirishni.

Shuning uchun bilim olish jarayonining jadallashuvi, turli toifadagi o'quvchilar tomonidan ta'lim olish jarayonining sifati va individuallashuviga qo'yiladigan talablarning mos bo'lishi, har kimga o'sha davrda aniq ta'lim olish imkonini

- 20-asr boshlari – 60 yil o‘rtalari – “tibbiy model” → segregatsiya;
- 1960–1980-yillarning o‘rtalari – “normallashtirish modeli” → integratsiya;
- 1980 yilning o‘rtalari – hozirgi davrgacha – “inklyuziya modeli” → inklyuziya [2].

Shunday qilib, inklyuziya-bu mavjud maktablar va ta’lim muassasalarida hamma uchun juda qulay ta’limni rivojlantirish jarayoni, barcha o‘quvchilar uchun adekvat maqsadlarni belgilab beruvchi o‘quv jarayonlarini shakllantirish, har bir o‘quvchini eng katta qo‘llab-quvvatlash uchun turli to‘siqlarni bartaraf etish jarayoni va uning salohiyatini yuqoriroq darajada oshirishdir. [3].

Eng keng tarqalgan integrativ (inklyuziv) vaziyat–holat, inson har qanday «-majburiy jamiyat a’zosiga g‘amxo‘rlik qilishni o‘z zimmasiga olganida, bizning holatlarimizda bu jamiyatning ushbu qadamlarini, jamiyatning muhtoj sub’ekt tomon qadamlarini o‘zida mujassam etgan o‘qituvchidir. Birgalikda odamlar parchalanishning halokatli ta’sirini engish uchun hali ham biror narsa qilishlari mumkin. Parchalanish (lotinchadan tashqari va integer – butun) – bo‘linish, tarqalish, integratsiyaga qarama-qarshidir.

Darhaqiqat, mamlakatimizni izchil rivojlantirishning asosiy resursi sifatida yangi avlodni professional kadr qilib shakllantirishdek eng muhim vazifani hal etish ko‘p jihatdan haqli ravishda ta’lim tizimining markaziy bo‘g‘ini bo‘lgan o‘qituvchiga bog‘liq. Zamonaviy dunyoda inson muammolarining dolzarbligi, jamoatchilik ongini insonparvarlik bilan qayta yo‘naltirish va bir vaqtning o‘zida inklyuziv ta’limda avtoritarizmni tanqid qilish insonparvarlikni shakllantirish muammosini ta’kidladi o‘qituvchilarga. Keling, ba’zi atamalarni ko‘rib chiqaylik.

Ma’lumki, insonparvarlik ko‘p jihatlarga ega, shuning uchun u keng falsafiy, sotsiologik, psixologik va pedagogik tamoyillardir. Gumanizmning axloqiy namoyon bo‘lishining o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rsatish uchun insonparvarlik atamasidan foydalanish kerak. Bu atamaning axloqiy qarashlar sifatida belgilanishi axloqda shaxsning (jamiyatga, tabiatga, odamlarga, o‘ziga) munosabatlarida amalga oshiriladigan insonparvarlikning o‘ziga xos xususiyatlari mavjudligini va shakllanishini ko‘rsatadi [4. 35-45].

Pedagogik nuqtai nazardan, bizning fikrimizcha, eng adekvat atama insonparvarlik (ta’limda) bo‘lib, u ta’lim sub’ekti (o‘qituvchi, ota-ona) o‘rtasidagi eng do‘stona munosabatlarning tabiati haqida gap ketganda, insonparvarlik tamoyiliga asoslanadi ob’ektga (o‘quvchi, bola), jamiyat umuman ta’lim muassasalariga.

Ushbu paradigmaning umumiy kontsepsiyasi insonparvarlik tushunchasi insonparvarligi faoliyati orqali shaxsning o‘zini-o‘zi amalga oshirishning maxsus usuli, ya’ni boshqa odamlarga yaxshilik yaratishga qaratilgan va shaxsning ijodiy salohiyatini izchil amalga oshirishga asoslangan aniq insoniylik ma’nosiga ega

bo'lgan faoliyat. Bunday faoliyat shaxsning ham insoniylik, ham ijodkorlik tamoyillarini aks ettiradi va uning butun xilma-xil inson resurslarining namoyon bo'lishi va boyitilishiga yordam beradi. Aynan mana shu faoliyat, bizningcha, bo'lajak o'qituvchi shaxsini shakllantirishda eng muhim ta'limiy va tarbiyaviy salohiyatga ega.

Kasbiy pedagogik ta'limning insonparvarlik namunasini muqarrar ravishda shaxs fazilatlarini tarbiyalashga qaratilgan faoliyat xarakterini oladi. Shunga muvofiq, pedagogikada insonparvarlik tarbiyasi konsepsiyasi ishlab chiqilgan. U bo'lajak o'qituvchining insonparvarlik asosida shaxsni tarbiyalashni integrativ tarbiyaviy maqsad (va natija) deb e'lon qiladi, bu orqali biz odamlarga (birinchi navbatda bolalarga) va barcha tirik mavjudotlarga hamdardlik, yordam va yordam berishga qaratilgan shaxsni tushunamiz; boshqalarning manfaati uchun yaxshilik qilishga tayyorlik insonparvarlik faoliyatiga ta'sir o'tkazadi.

O'qituvchi tayyorlashning mohiyatini intellektual bilim nuqtai nazaridan tubdan o'zgartirish kerakligi aniq bo'lgan axloqiy madaniy jixatdir. Bugungi kunda pedagogika oliy o'quv yurtlarining har xil turdagi o'quvchilar kontingentiga ega bo'lgan yo'nalish ehtiyojlarini hisobga olgan holda, umuman o'qituvchi tayyorlashga e'tibor qaratilishi oliy ta'limning asl maqsadi – intellektual, yuksak madaniyatli va yuksak tafakkurli, aqliy qobiliyatga ega insonparvar shaxsni rivojlantirishga e'tibor berishi eng muhim bo'lgan jixatdir.

Inklyuziv ta'lim konsepsiyasi qulay korreksion rivojlantiruvchi o'quv jarayonini tashkil etish, malakali mutaxassislarining mavjudligi va ularning sinf o'qituvchisi bilan birgalikdagi faoliyatini nazarda tutadi.[5] Bitta o'qituvchining ishi jamoaviy ish bilan almashtiriladi. Bola bilan ishlaydigan jamoa koordinator, umumiy ta'lim o'qituvchisi, maxsus o'qituvchi, ijtimoiy ishchi va ota-onadan iborat. Ota-onalar jamoaning faol a'zolariga aylanadilar va bolaning individual ta'limning harakat yo'lini tuzish, amalga oshirish va monitoring qilish uchun o'qituvchilar bilan teng ravishda ishlaydilar. Inklyuziv ta'limda bunday jamoaviy ishning eng muhim shakllaridan biri psixologik va pedagogik Kengash, uning maqsadi har bir bolaning ehtiyojlariga har xil turdagi va o'rganish sur'atlarini moslashtirish va tegishli o'quv dasturlarini ishlab chiqish, tashkiliy chora-tadbirlarni qabul qilish, o'qitish strategiyasini ishlab chiqish orqali barcha uchun sifatli ta'limni ta'minlashdan iborat, ta'lim tizimi ichida va tashqarisida resurslar va hamkorliklardan foydalanish.

Keng ma'noda, inklyuziv ta'lim tengdoshlari bo'lgan bolalarni o'qitishni o'z ichiga oladi, ulardan biroz farq qiladi. Bular nafaqat nogiron bolalar, balki boshqa millat bolalari, dindorlar va dinsizlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Shu ma'noda inklyuziv ta'lim falsafasi va tamoyillari maktabda ochiq "inom" bo'lgan, uning qobiliyati va qobiliyatsizligidan qat'i nazar, inson qadr-qimmatini qadrlanadigan

jamiyatni yaratishga tayyor bo'lgan har bir o'qituvchining mulkiga aylanishi kerak bu, ehtimol, eng muhimi, har bir bolaning eshitish, tushunish va qabul qilish huquqini qondiradigan yutuqlar.

Inklyuziv strategiyani tanlash talabalarning yuqorida ko'rsatilgan individual o'ziga xosligini hisobga olgan holda kompetensiyalarini shakllantirishni, jamiyat tomonidan talab qilinadigan faoliyatda shaxsning ichki salohiyatini ochishga e'tibor qaratishni o'z ichiga oladi. Ushbu yondashuvda nogironlik, jismoniy va boshqa cheklovlar anomalialar, pastlik va qaramlikka olib keladigan buzilishlar sifatida emas, balki insonning turli ko'rinishlariga asoslangan o'zgaruvchan turmush tarzidan biri sifatida tushuniladi. Alohida ehtiyojli shaxslarni yagona ta'lim muhitiga jalb etish keyingi ijtimoiylashuv uchun sharoit yaratadi, o'z martabasini qurish imkoniyatlarini kengaytiradi, bu esa har bir insonga, jamiyat taraqqiyotiga o'ziga xos hissa qo'shish imkonini beradi.

Adabiyotlar:

1. "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi 2020-yil 6-iyundagi 422-son qarori".
2. Inklyuziv ta'lim: Rossiyada rivojlanish istiqbollari (konferensiya uchun materiallar <http://inclusion.vzaimodeystvie.ru/news/i-vse-taki-obuchenie/>)
3. Нигматов З.Г. Гуманистические основы педагогики: Учеб. пособие – М.: Высш. шк., 2004. – 400 с.
4. Pedagogika ensiklopediya -R.: Safarov O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, Toshkent-2015. II jild.

РЕЗЮМЕ

Ushbu maqolada inklyuziv ta'lim jarayoning pedagogic-psixologik jihatlari, inklyuziv ta'lim jarayonining mazmun mohiyati, bugungi kunda shu jarayonlar insonparvarlik tarbiyasi asosida pedagog o'qituvchilar va yoshlar ongiga singdirish bosqichlarini amaliyotga amaliyotga tadbiiq etish choralari, hozirgi kunda bu bo'yicha ta'lim-tarbiya tizimida olib borilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlarning ko'lamini ochib beriladi.

РЕЗЮМЕ

В данной статье раскрываются педагогико-психологические жихаты инкюзивного образовательного процесса, сущностная сущность инкюзивного образовательного процесса, меры по практическому внедрению в практику этапов внедрения этих процессов в умы педагогов и молодежи на основе гуманистического воспитания, масштабы мер, которые в настоящее время должны проводиться по этому направлению в системе образования.

SUMMARY

In this article, the pedagogical and psychological aspects of the inclusive education process, the essence of the inclusive education process, the measures to put into practice the stages of instilling these processes into the minds of pedagogues and young people based on humanitarian education, currently the scope of the measures to be carried out in the educational system will be revealed.